

AFGANİSTAN'DA BASININ TARİHSEL GELİŞİMİ: MONARŞİ REJİMİNDEN TALİBAN DÖNEMİ'NE (1873-1994)¹

Hülya ÖZKAN^{1*}, Mohammad RIGIDERAKHSHAN^{2*+}

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi

²Dr., İstanbul İl Göç İdaresi Müdürlüğü,

*hulyaozkan@medipol.edu.tr, *rigi.derakhshan@gmail.com

+ORCID: 0000-0003-4827-664X, +ORCID: 0000-0003-1495-6284

Öz- Afganistan basınının tarihsel seyri, tıpkı siyasi tarihi gibi inişli çıkışlı süreçlere sahne olmuştur. Basın-yayın faaliyetleri yaşanan siyasal değişim ve dönüşümlerden hemen her dönemde etkilenmiştir. Gazetecilik faaliyetlerinin 19. yüzyılın ikinci yarısında başladığı Afganistan'da Seyyid Cemâleddin Efgani ve Mahmud Terzi'nin faaliyetleri basın-yayın alanında öncü bir kimliğe sahip olmuştur. Afganistan'da yayımlanmaya başlanan ilk gazeteler diğer birçok ülkede olduğu gibi devlet kontrolünde neşredilmişlerdir. Bu çalışmada Afganistan'da basının tarihsel gelişim süreci ele alınmaktadır. Literatür taraması neticesinde elde edilen verilerle Afganistan'da yayımlanan gazeteler belirlenmiş ve bu gazetelerin yayımlandıkları dönemler göz önünde bulundurularak kendi aralarında gruplandırılmışlardır. Gazetelerin yayımlandıkları siyasal süreçler göz önünde bulundurularak gazetelerin yayımlanma amaçları ve gazetelere atfedilen misyon tespit edilmeye çalışılmıştır. İngiliz istilası döneminden başlanarak Sovyet işgali süreci ve işgal sonrasında Taliban dönemine kadarki yüz yılı aşkın süreçte basın alanındaki önemli gelişmeler ve önde gelen basın-yayın organlarının muhtevası üzerinde durulmuştur. Yayınlar incelendiğinde basının Afganistan'da kimi zaman serbestleştirilirken çoğunlukla baskı altında tutulduğu görülmektedir. Monarşi yönetimleri kendi yönetimlerine meşruiyet kazandırmak için basını propaganda aracı olarak kullanmıştır. Siyasi partilerin kurulmasıyla birlikte ise gazetelere siyasi örgütlerin yayın organı olma misyonu yüklenmiştir. Sovyet işgaliyle birlikte Sovyet yanlısı rejim ile direnişçi gruplar arasındaki çatışmalar basın alanında da görmeye başlanmıştır. Söz konusu süreçte neşredilen gazeteler birbirine zıt iki kutbu temsil etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler- Afganistan'da Basın, Mahmud Terzi, Sovyet İşgalinde Basın, Zahir Khan Dönemi, Afganistan'da Gazetecilik.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE PRESS IN AFGHANISTAN: FROM THE MONARCHY TO THE TALİBAN PERİOD (1873-1994)

438

Abstract – The historical course of the Afghan press, just like its political history, has witnessed ups and downs. Media activities have been affected by political changes and transformations in almost every period. In Afghanistan, where journalism activities started in the second half of the 19th century, the activities of Seyyid Cemaliüddin Afghani and Mahmud Terzi had a pioneering identity in the field of media. The first newspapers that started to be published in Afghanistan were published under state control, as in many other countries. In this study, the historical development process of the press in Afghanistan is discussed. The newspapers published in Afghanistan were determined with the data obtained as a result of the literature review and they were grouped among themselves, taking into account the period of publication of these newspapers. Considering the political processes in which newspapers are published, the purpose of publishing and the mission attributed to the newspapers are tried to be determined. Starting from the British invasion period, the Soviet occupation process, and the post-occupation period, the important developments in the press field and the content of the leading media It is emphasized. When the publications are examined, it is seen that while sometimes the press is liberalized in Afghanistan, it is mostly kept under pressure. The governments used the press as a propaganda tool to gain legitimacy for their administration. With the establishment of political parties, newspapers were assigned the mission of being the media organ of political organizations. With the Soviet occupation, clashes between the pro-Soviet regime and resistance groups started to be seen in the media. Newspapers published in Afghanistan during the said period represented two opposite poles.

Keywords – Press in Afghanistan, Mahmud Terzi, Press in Soviet Occupation, Zahir Khan Era, Journalism in Afghanistan.

¹ Bu makalede yazarların katkı oranları %50-%50'dir.

GİRİŞ

Afganistan, jeopolitik olarak bulunduğu yer itibarıyla tarihinin farklı dönemlerinde farklı devletlerin nüfuzu altında kalmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında İngilizlerin saldırısına maruz kalan Afganistan, aynı süreçte komşusu Rusya'nın İngilizleri kendisine tehdit olarak görmeye başlamasının bir sonucu olarak ikinci bir saldırı ile karşı karşıya kalmıştır. Uzun bir süre İngilizlerin hâkimiyetinin söz konusu olduğu Afganistan'da bağımsızlık 1919'da Şah Emanullah Khan'ın mücadelesi ile kazanılabilmektedir.

1928'den 1973'e kadarki süreçte çeşitli halk ayaklanmaları ve iktidar değişikliklerinin yaşandığı Afganistan'da monarşi sistem ile ülke yönetilmiştir. 1973'te Muhammed Davut Khan monarşi rejimine son vermiş ve Cumhuriyet idaresini ilan etmiştir. 1978'de önce siyasal iktidara karşı bir darbe ve ardından 1979'da Sovyetler Birliği'nin işgali gerçekleşmiştir. 10 yıl süren işgal boyunca Afganistan'daki direnişçi gruplar ile komünist rejim arasında çatışmalar devam etmiştir. 1994'ten itibaren ise Taliban adıyla ortaya çıkan grup Afganistan'ın yüzde doksanlık bölümünün yönetimini ele geçirmiştir. 11 Eylül 2001'de ABD'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen saldırıların ardından ise Taliban'a karşı uluslararası askeri operasyonlar düzenlenmiş ve Afganistan'da geçici bir hükümet kurulmuştur.

Hızlı değişimlerin yaşandığı bir siyasi tarihe sahip olan Afganistan'da basın-yayın faaliyetleri de yaşanan siyasal süreçlerden hemen her dönemde etkilenmiştir. Seyyid Cemâleddin Efgani ve Mahmud Terzi'nin öncülük ettiği basın faaliyetleri 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Öncesindeki süreçte ise bu ihtiyaç İngiliz sömürgesinde olan Hindistan'da yayımlanan Farsça yayın yapan gazeteler ile karşılanmaya çalışılmıştır. Hindistan'da yayımlanmaya devam eden gazetelerde İngilizlerin propaganda yapılarak, bölgedeki varlığı meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Afganistan'da ilk gazetenin yayımlanmaya başlaması diğer birçok ülkede olduğu gibi devlet teşebbüsüyle, dönemin rejiminin kontrolünde olmuştur.

Afganistan'da ilk gazetenin yayımlanmaya başlanmasıyla da İngiliz himayesindeki Afgan yönetimi kendi faaliyetlerinin duyurumu ve propagandasını yapmıştır. Daha sonra çıkarılan gazetelerde yeni fikir akımlarına yer verilmeye başlanmasıyla basın organlarına yönelik kısıtlama ve kapatma girişimleri söz konusu olmuştur. Çoğu zaman dönemin rejiminin izlediği politikalara aykırı hareket edildiği gerekçesiyle gazeteler ilk sayılarından sonra bir daha yayımlanamamışlardır.

Bu çalışmada Afganistan'da 19. yüzyılda başlayan siyasal ve kültürel fikirlerin yaygınlaşmasına aracılık eden basının/gazetelerin tarihsel gelişim süreci ele alınmaktadır. Literatür taramasıyla Afganistan'da yayımlanan gazeteler tespit edilirken, söz konusu gazetelerin neşredildiği siyasal ve sosyal süreçler üzerinde de durulmuştur. Zira gazetelerin neşredilme amaçları ile dönemin siyasal ve kültürel gelişmeleri arasında doğrudan bir ilişki söz konusu olmuştur.

Bu bağlamda Afganistan'da yayımlanan gazeteler, yayımlandıkları dönemler dikkate alınarak kendi aralarında gruplandırılmışlardır.

Afganistan'da da ilk gazetenin yayımlandığı tarihten bu yana yayımlanan hemen her neşriyatta belli bir düşünce ve amaç ön plana çıkarılmıştır. İngiliz sömürgeci altında başlayan gazetecilik faaliyetleri, 18 Ağustos 1919 tarihinde ulusal bağımsızlık kazanıldıktan sonra ise dönemin rejiminin kontrolünde sürdürülmüştür. Emanullah Khan Dönemi'nde (1919-1929) hazırlanan ilk anayasa çalışmasından sonra basın faaliyetleri serbestleşmeye başlasa da Nadir Khan'ın (1929-1933) başa geçtiği süreçte basın-yayın faaliyetleri sıkı bir şekilde devlet kontrolünde tutulmuş ve rejime yönelik eleştiriler sebebiyle yasaklamalar yeniden başlamıştır. Kısıtlamaların devam ettiği, basın açısından inişli çıkışlı bir sürecin ardından 1950'lere gelindiğinde ise Afganistan meclisi tarafından çıkarılan "Basın-Yayın ve Siyasi Partiler Yasası"yla birlikte basın faaliyetleri yeniden canlanmıştır. Afganistan'da özellikle söz konusu basın-yayın yasasının ardından dönemin neşriyatının büyük bir çoğunluğunun siyasal örgütlerin propaganda süreçlerinde başvurulan kitle iletişim araçları oldukları anlaşılmaktadır. 1950 yılından sonra siyasal faaliyetler ile basın faaliyetleri arasında yakın ilişki söz konusu olmuştur (İsmetullahi, 2003: 103).

Zahir Khan'ın devlet yönetiminde olduğu süreçte de basın alanında çeşitli serbestleştirmeler ve kısıtlamalar uygulanmıştır. 1973'te başlayan Davut Khan döneminde ise basın tamamen kontrol altına alınmış ve devletleştirilmiştir. 1978'de başa gelen komünist rejim ve devamında Sovyet işgali sürecinde de yine basına yönelik kısıtlamalar devam ettirilmiş ve bu durum rejim karşıtı direnişçi grupların hem Afganistan içinde hem de dışında çeşitli siyasal ve basın faaliyetlerine başlamalarına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde Afganistan'da yayımlanan gazeteler iki zıt kutup olarak neşredilmiş ve basına yönelik herhangi bir yasal düzenleme söz konusu olmamıştır. Farklı ideolojik gruplar arasındaki çatışmalar basın alanında da aynı şekilde devam ettirilmiştir.

Afganistan'da İlk Gazetecilik Faaliyetleri ve Şems'ül Nahar

Bazı yazarlara göre Afganistan'da yayımlanan ilk gazete Kabil Gazetesi (Cerideye Kabul) adıyla anılan ve tek sayı çıkan gazete iken; kimi yazarlar ise ilk sayıdan sonra gazetenin Şems'ül Nahar adıyla yayımlanmaya devam ettiğini, dolayısıyla Afganistan'da yayımlanan ilk gazetenin aslında Şems'ül Nahar gazetesi olduğunu ileri sürmektedirler (Bass, 2001; İsmetullahi, 2003).

Afganistan'da kültürel ve siyasal olarak farklı düşüncelerin ortaya çıkmasında ve olgunlaşmasında Seyyid Cemâleddin Efgani önemli rollere sahip olmuştur. İstanbul'da bulunan Cemâleddin Efgani'nin İran üzerinden Afganistan'a döndüğü 1868 yılında, Afganistan'da İngilizlerin desteğini alarak iktidara gelen Muhammed Azam Khan bulunmaktaydı. İstanbul başta olmak üzere diğer Osmanlı şehirlerinde eğitim gören Cemâleddin Efgani, Osmanlı coğrafyasında başlayan

İslamcı düşünce hareketlerinden etkilenmiş ve Afganistan'a döndüğünde Kabil'e gelerek çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Afgani, Kabil'e döndüğünde Muhammed Azam Khan'ın çevresine nüfuz etmiş, saraydaki gençleri ve Azam Khan'a yakın olan isimleri etkilemiştir. Saray çevresindeki etkisi giderek artan Afgani daha sonra siyasi faaliyetlerde bulunduğu ve İngilizlerin aleyhinde çalışmalar yaptığı gerekçesiyle sınır dışı edilmek istenmiştir. Ancak Emir Şirali Khan'ın iktidara gelmesiyle alınan karar uygulanmamıştır. Emir Şirali Khan'ın ve Cemâleddin Afgani'nin ilişkileri her ne kadar ilk etapta iyi devam etmiş olsa da İngilizlerin baskısı sonucunda Afgani sınır dışı edilmiştir. Afganistan'da bulunduğu süreçte Emir Şirali Khan'ın da onayını alarak gazete yayımlatma kararı alan Afgani, böylelikle Afganistan'da gazetecilik faaliyetlerini de başlatmıştır. 1873 yılında Farsça dilinde yayımlanmaya başlanan Şems'ül Nahar, devlet matbaasında basılmıştır. Şems'ül Nahar, saraydaki gelişmelerin halka aktarılması aşamasında kullanılmıştır. Gazetenin yayımlanma süreciyle ilgili olarak çeşitli görüşler söz konusudur. Emir Şirali Khan'ın Cemâleddin Afgani'nin önerisi ile ve söz konusu gazetenin Afganistan'ın sosyal, kültürel alanlardaki gelişimine katkı sağlayacağı gerekçesiyle gazetenin yayımlanmasına onay verildiği ifade edilmiştir (İsmetullahi, 2003: 103-105).

Şems'ül Nahar, iki haftada bir, üç yıl boyunca yayımlanmaya devam etmiştir. Gazetenin ilk yılında ağırlıklı olarak İngilizce, Arapça, Urduca ve Türkçe yayımlanan gazetelerden tercümelere yer verilmiştir. Örneğin; Akhbare Alem, Akhbare A'me Laur, Akhbare Encumene Pencap, Akhbare Kuhe Nur, Seyyid'ul Akhbar gibi gazetelerde yer alan makale ve haberlerin tercümelere yapılarak Şems'ül Nahar'da yayımlanmıştır (Aheng, 2010: 3-16). Şems'ül Nahar'ın yayın yönetmenliğini Mirza Abdul Ali Khan yapmıştır. Gazetede yer verilen pek çok makale Emir Şirali Khan'ın özel kalemi olan Abdulkadir Pişaveri tarafından kaleme alınmıştır. Şems'ül Nahar'ın yazarları tarafından yapılan tercümelere, Afganistan'daki tercüme faaliyetlerinin de ilk adımları olmuştur (Huseyinzade, Bish Ez Sed u Si Sal Ruznamenigari Der Afganistan, 2020).

Şems'ül Nahar'ın Afganistan'ın Kabil şehri dışındaki diğer şehirlerinde de muhabirleri olmuştur. Diğer şehirlerde meydana gelen olaylar Kabil'e aktararak, gazetede yer verilmiştir (Naderi, 2020). İngilizlerin Afganistan'a saldırısı neticesinde Emir Şirali Khan'ın yönetimi son bulmuş ve Afganistan'da bu süreçte, 21 yıl boyunca hiçbir gazetenin yayımlanmasına müsaade edilmemiştir (İsmetullahi, 2003: 107).

Gazeteciliğin Gelişmeye Başlaması: Mahmud Terzi ve Sırac'ul Akhbar Gazetesi

Afganistan'da gazetecilik Emir Şirali Khan döneminde başlamış olsa da Emir Habibullah Khan döneminde (1901-1919) gelişmiştir. Emir Habibullah Khan, yeni okullar, gazeteler ve dergilerin yayımlanmasına önemli katkılar sağlamıştır (Tenvir, 2000: 50). Habibullah Khan döneminde ayrıca Batılı tarzda ilk okullar açılmış ve bu okullarda Hindistan'dan gelen öğretmenler ders vermiştir. Dönemin

meşrutiyetçi görüşlerinin kaynağı da yine bu okullara dayandırılmaktadır (Tenvir, 2000: 50).

Emir Habibullah Khan döneminde, 1906 yılında Sırac'ul Akhbar adıyla Mevlevi Abdurauuf Kendahari'nin yönetiminde yeni bir gazete yayın hayatına kazandırılmıştır. Kabil matbuatında yayımlanan Sırac'ul Akhbar ilk sayısı bir defaya mahsus olarak 36 sayfa olarak neşredilmiştir. Gazetenin ilk sayısında yayımlanma amacının "diğer ülkelerde nelerin yaşandığı, dünyada olup bitenden haberdar etmek" olduğu belirtilmiştir (Hayri, 1990: 20-21). Ayrıca halkın gelişmeler dair bilgilenmesine aracılık etmek, hürriyet için mücadele, yenilikçi fikirleri paylaşmak ve ülkenin bağımsızlığını sağlamak olduğu da ifade edilmiştir. Sırac'ul Akhbar ilk sayısından itibaren sarayı, yönetimi eleştirmeye başlamıştır (Hakbin, 2009: 31). Daha önce yayımlanan Şems'ül Nahar gazetesinden ayrıldığı en önemli özelliği de bu olmuştur. Sırac'ul Akhbar, Afganistan'da meşrutiyet düşüncesinin taşıyıcılığını üstlenen bir role sahip olmuştur. Bu durum İngilizleri rahatsız ettiği için Emir Habibullah Khan'a gazetenin yayımlanmasına son verilmesi konusunda baskılar yapılmış ve Sırac'ul Akhbar'ın ilk sayıdan sonra kapatılmasına karar verilmiştir (Naderi, 2020).

Daha sonra Sırac'ul Akhbar, Ali Ahmed Khan İshek ve Agasi Meliki'nin genel yayın yönetmenliğinde yeniden yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin adı 6. sayıdan sonra Sırac'ul Akhbar'e Afganiye şeklinde değiştirilmiştir. Mahmut Terzi ise 7. sayıdan itibaren, Mahmut Afgan ismiyle gazetede yazılarına devam etmiştir (Naderi, 2020). Jön Türklerin modernleşme fikirlerinden etkilenen Mahmud Terzi, Afgan ulusal bilincin oluşturulması konusunda ve yaşadığı süreçte modernleşme maksadıyla yapmış olduğu faaliyetler ile ön plana çıkan bir isim olmuştur. Terzi, ayrıca Türk-Afgan dostluğunun kurulmasında da önemli katkılar sunmuştur (Özmen, 2017: 33-42).

Gazetenin 8. sayısından sonra Sırac'ul Akhbar'e Afganiye, Sırac'ul Etfal isimli bir ek ile birlikte yayımlanmıştır (Huseyinzade, Bish Ez Sed u Si Sal Ruznamenigari Der Afganistan, 2020). Sırac'ul Etfal, gençlere ve çocuklara hitap eden içeriklere sahip olmuştur. Sırac'ul Etfal'de fen, bilim, ahlak, din gibi konulara ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Sırac'ul Etfal'in yayımlanmasıyla gençler ve çocuklar okumaya teşvik edilmişlerdir (Naderi, 2020; Ferhadi, 1977).

Sırac'ul Akhbar'da Fransız ve Türk edebiyatının etkisi açıkça görülmektedir. Edebi metinlerin ağırlıklı olarak yer verildiği gazetede Avrupa'da yayımlanan romanların tanıtımından, yeni pek çok kavramın tartışıldığı yazılara sıklıkla rastlanmaktadır (Nazımi, 1980). Afganistan'da dönemin reformist düşüncelerinin yayılmasında rol oynayan Sırac'ul Akhbar'ın, sömürge karşıtı yayın politikası sebebiyle, İngilizlerin ve Rusların etkili oldukları bölgelerde dağıtılmasına izin verilmemiştir (Seham, 1988: 27-31).

Basın-yayın alanında gelişmenin söz konusu olduğu Emir Habibullah dönemi, Emir Habibullah Khan'ın öldürülmesiyle sona ermiş ve yerine Emanullah Khan ülke yönetime geçmiştir. Ülkede yönetim değişikliği olduğu halde Sırac'ul Akhbare Afganiye, yayımlanmaya devam etmiştir. Yalnızca

gazetenin ismi Emane Afgan şeklinde değişmiştir (İsmetullahi, 2003: 107-121).

Emanullah Khan Döneminde Basın

Afganistan'da Emanullah Khan dönemi sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik pek çok alanda Afganistan için önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. 1919-1929 arasındaki süreç Afganistan'da basın gelişimi konusunda da önemli kararların alındığı bir süreç olmuştur. 1924'te Afganistan'ın ilk Anayasası (Nezamnamaeye Devlet Aliye Afganistan) oluşturulmuştur. Anayasanın 11. maddesinde fikir hürriyetine yer verilmiştir. Böylelikle Emanullah Khan döneminde hem ilk anayasa oluşturulmuş hem de basın özgürlüğüne ilişkin ilk ifadeler kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Gazetelerin yayımlanmasının Afganistan vatandaşlarının hakkı olduğuna yine anayasada yer verilmiştir. Aynı yasa ile yabancı yayınevlerinin yayın çıkarma izinleri de devletin kontrolüne geçmiştir (Vezarete Adliye, 2003: 24).

Afganistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1919 yılında, basın-yayın organları Peştuce² dilinde yayımlanmaya başlamıştır. Gazeteler Farsça ve Peştuca olmak üzere iki dilde Kabil ve diğer vilayetlerde neşredilmişlerdir (İsmetullahi, 2003: 339-344). *Afganistan'ın Basın Tarihi* kitabında Abdulresul Rehin, Emanullah Khan dönemi basını değerlendirirken, bu dönemde 23 gazete ve neşriyatın devlet bünyesinde ve şahıslar kontrolünde özel olarak Kabil ve diğer vilayetlerde yayımlandığı belirtilmiştir. Bu dönemde yayımlanan gazeteler arasında Enis, Nesime Seher, Noruz, Eman Afgan, İttihadı Meshriği, Stare Afgan, İttifake İslam, İrşad'ul Nesvan, Bidar, Afgan, Tuluye Afgan, İttihat, İblağ, Hakikat, Servet, Muarrifi Maarif, Urdu, Ayineyi İrfan, Gazi, Islah, Mecmuatun Seyyiye, Avaye Peştun, Mecelleye Kabil ve Mektep gelmektedir (Rehin, 2008: 228).

İrşad'ul Nesvan Afganistan'da kadınlara özel olarak çıkarılan ilk gazetedir. 1921'de yayımlanmaya başlanan İrşad'ul Nesvan'ın genel yönetmenliğini Mahmut Terzi'nin eşi Esmâ Sümeyye (Esmar Sümeyye) üstlenmiştir. Bu gazetede aile yaşantısına dair önerilerin yer aldığı yazılara sıklıkla yer verilmiştir. Emanullah Khan'ın eşi Melike Sureyya da İrşad'ul Nesvan için çeşitli yazılar kaleme almıştır (Naderi, 2020).

Tablo 1: Emanullah Khan Döneminde Yayımlanan Gazeteler

Gazete	Yayın Yönetmeni	Yayın Yeri	Yayın Yılı
İttihadı Meshriği	Burhanuldin Keshkeki	Celalabad	1920
Afgan	Muhammed Cafer	Kabil	1920
İblağ	Mirza Muhammed Ekber	Kabil	1921
Hakikat	Burhanuldin Keshkeki	Kabil	1924
Eman'e Afgan	Abdullah Davi	Kabil	1919
Gazi	Abdullah	Kabil	1921
İttifak'e İslam	Abdullah Gane Herevi	Herat	1920
Stare Afgan	Gulam Muhammed Gubar	Ceber'ul Sırac	1920
Tuluye Afgan	Mevlevi Salih Muhammed Huttek, Abdulaziz Khan, Abdül'i Habibi	Kendahar	1921
Bidar	Abdulaziz, Abdulrezzak	Mezarşerif	1922
Islah	Muhammed Beşir	Khanabat	1923

² Afgan (Peştun, Pehtun, Pathan) adı verilen halk tarafından konuşulmakta olup Deri Farsçası ile birlikte Afganistan'ın ve Kuzeybatı Pakistan'ın sınır eyaletinin resmi dilidir (Toker, 2007: 254).

		Pektiya	
İrşad'ul Nesvan	Esmâ Sümeyye	Kabil	1924
Servet	Selahaddin Selçuki	-	1925
Cerideye Mekteb	Celaluddin	Kabil	1929
Mecmuaye Askeriye	Abdullatif Gendmeshher	Kabil	1921
Muarrifi Maarif	Muhammed Hüseyin	Kabil	1924
Ayneyi İrfan	Haşim Şayık	Kabil	1924
Mecmuaye Siheyiye	Hasan Selimi	-	1927
Avaye Peştun	Feyiz Muhammed Nasiri	Kabil	1928
Enis	Muhiyuldin Enis	Kabil	1927
Nesime Seher	Ahmed Rahtib	Kabil	1928
Habib'ul İslam	Gulam Muhiyuldin Enis, Muhammed Hüseyin, Burhanuldin Keshkeki	Kabil	1929
İttifak'e İslam	Server Cuva	Herat	1929
Muveyyidul İslam	Abdulaziz Elkuzayi	Kendahar	1929
Rehber'e İslam	-	Mezarşerif	1929
Ceridetul El İman	-	Celalabad	1929
Dekur Gam	Seyyid Hüseyin	Celalabad	1929
İttihade Afgan	Yakub Hasan	-	1929
Geyrete İslam	Abdul Hâkim	-	1929

Kaynak: (İsmetullahi, 2003: 345-346).

Emanullah Khan, başlayan iç çatışmalar sebebiyle 1929'da ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Yerine Habibullah Kelkani tahta geçmiştir. Habibullah Kelkani, Emanullah Khan'ın modernleşme politikalarına karşı çıkmış ve tahtta kaldığı 9 ay boyunca gazetelerin yayımlanmasına ancak kendi denetiminden geçmek koşuluyla izin vermiştir. Habibullah Kelkani'nin iktidarı döneminde yayımlanan gazetelerin başında Habib'ul İslam, Rehber'e İslam, Muveyyidul İslam, Ceride'tul El İman, Neyzet'ul Habib gazeteleri gelmektedir (Nazimi, 1980: 1012).

Muhammed Nadir Khan Döneminde Basın Faaliyetleri

Habibullah Kelkani'nin isyanıyla son bulan Emanullah Khan yönetiminin ardından Afganistan'da bir süre otorite boşluğu yaşanmıştır. Habibullah Kelkani'nin hâkimiyet kurmaya çalıştığı dokuz ay boyunca Afganistan'ın pek çok bölgesinde bölgesel liderler ortaya çıkmaya başlamıştır. Nadir Khan 1929'da yönetimi ele geçirerek Afganistan'da yeniden merkezi otoriteyi sağlamıştır (Gubar, 1973: 767-769).

1933'e kadar hâkimiyetini sürdüren Nadir Khan dönemi basına sıklıkla sansürün uygulandığı bir dönemdir. Gazeteciler bu dönemde baskı altında tutulmuşlardır. Söz konusu süreçte devlet otoritesinin yayınları dışında herhangi bir yayına izin verilmemiştir. Dönemin önde gelen gazetelerinden Enis, Habib'ul İslam ve diğer birkaç gazetenin genel yayın yönetmenliği görevini yerine getiren Muhiyuldin Enis bu dönemde önce hapse mahkûm edilmiş ardından idam edilmiş, Enis gazetesi ise devletin idaresine geçmiştir (Feheng, 1988: 619-620).

Nadir Khan'ın hükümdarlık sürecinde basın alanındaki en önemli gelişmelerden biri Kabil ismindeki aylık yayımlanan neşriyenin yayın hayatına başlamasıdır. Kabil, bu süreçte yalnızca Afganistan açısından değil Farsça dil havzası açısından da önde gelen bir yayın olmuştur (Naderi, 2020). Kabil dışında 16 gazete de yine rejimin kontrolünde yayımlarını devam ettirmiştir. Bu gazeteler arasında İttihade

Meshriği, İslah, Bidar, İttihad, Ayneyi İrfan, Mecelleye Kabil, Herat, Tuluye Afgan gazeteleri yer almaktadır (İsmetullahi, 2003: 339-345). Öte yandan Nadir Khan hükümdarlığı döneminde İslah ismindeki bir gazetenin yayınlanması için emir vermiş ve İslah, dönemin hükümetinin resmi yayın organı olma görevini ifa etmiştir (Ensari, 2002: 208).

Basın alanındaki değişimlerin yanında genel olarak Emanullah Khan döneminin reformlarına muhalefet eden bir siyaset izleyen Nadir Khan, siyasal ve sosyal faaliyetleri yasaklamıştır. Yine bu süreçte ilk kadın kuruluşunun yayın organı olan İrşad'ul Nesvan gazetesinin yayınlarına da son verilmiştir. Çok sayı da yazar, gazeteci ve aydın da söz konusu süreçte Afganistan'ı terk etmiş ve yurt dışında faaliyetlerde bulunmuşlardır (Naderi, 2020).

Siyaset ve Basının Yakın İlişkisi: Muhammed Zahir Khan Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sürecinde etkinlik göstermeye başlayan fikir akımları Afganistan'ı da doğrudan ve dolaylı olarak etkisi altına almıştır. Savaş süresince Afganistan tarafsızlığını korumuş olsa da uluslararası alanda değişen siyasal dengelerden etkilenmiştir. 1945'ten sonra İngiltere'nin bölgedeki sömürgeci yayılımına karşı mücadeleler giderek artmaya başlamıştır. Bu süreçte ekonomik alandaki sorunlar sebebiyle de Afganistan'da yönetime karşı protestolar düzenlenmiştir. Bu durum halk ile yönetim arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Protestoları bastırmak için şiddete başvuran dönemin başbakanı Muhammed Haşim Mayvandval, dünya kamuoyunun tepki ve eleştirilerine maruz kalmıştır. Ülke içinden ve dışından artarak devam eden baskılar neticesinde Muhammed Zahir Şah babasından devraldığı otoriter idare biçiminde revizyona gitmek zorunda kalmıştır (Doletabadi, 1992: 118-123).

Bu gelişmeler sonucunda Muhammed Zahir Şah, Muhammed Haşim Mayvandval'ı istifaya zorlamış ve yerine başbakan olarak Mahmut Khan'ı atamıştır. Mahmut Khan hükümeti kurduktan sonra halkın muhalefetini azaltmak için sorunların çözüleceğini ilişkin vaatlerde bulunmuştur. 1947'ye gelindiğinde, belediyelerin seçimle gelmesini yasallaştıran belediyeler kanunu çıkarılmıştır. 1949'da meclis üyeleri halk oylamasıyla seçilmiş ve farklı bölgelerden aydın ve siyasi kişiler aday gösterilerek meclise girmiştir. 1950'de ise yeni meclis, "Basın-Yayın ve Siyasi Partiler Yasası"nı çıkarmıştır. Böylelikle yeni siyasal oluşumlar ve basın alanındaki faaliyetler için uygun zemin hazırlanmıştır. 1950'de çıkarılan siyasal faaliyetlerin ve basının serbestleştirilmesine ilişkin yasa ile ilk iki yıl içerisinde 50'nin üzerinde yeni dergi ve gazete yayın hayatına kazandırılmıştır. Bu süreçte çıkarılan yayın organları incelendiğinde ağırlıklı olarak belli siyasal örgütlerin propagandaları yapmak amacıyla kullanıldıkları görülmektedir. Hatta bir kısım gazete ve dergiler doğrudan belli örgütlerin yayın organı olarak faaliyet göstermiştir (İsmetullahi, 2003: 150). Benzer durumun İran'da meşrutiyet döneminde yayımlanan gazeteler için de söz konusu olduğu görülmektedir (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019: 975-994).

Afganistan'da Emanullah Khan döneminde Sovyetlerin desteği ile başlayan solcu hareketler 1950'ye gelindiğinde faaliyetlerine resmen başlamışlardır. Mahmut Khan'ın izlediği politika neticesinde dönemin hemen tüm grupları siyasal faaliyetlerini arttırmış ve gruplar birbirlerine karşı örgütlenmeye başlamışlardır. Bilhassa Mısır'daki İslami hareketin etkisinde kalan, İslamcı olarak ifade edilebilecek gruplar bu süreçte sol örgütlere karşı hareket etmeye başlamışlardır. Afganistan'ın Sovyet işgaline karşı direniş hareketini oluşturan gruplar da yine dönemin önde gelen Afganistan'ın Müslüman Gençleri (Cevanane Müselmane Efganistan) grubu gibi bu süreçte güç kazanmaya başlamışlardır. Sağ ve sol gruplar arasında çıkan çatışmalar da Afganistan'da dönemin siyasal istikrarsızlığının ve sorunlarının önemli bir boyutunu teşkil etmiştir. Söz konusu gruplar gerçekleştirdikleri faaliyetler, gösteriler ve yayımladıkları basın organları aracılığı ile halk üzerinde etki oluşturmayı amaçlamışlardır (Salahshoor, 2013: 41).

Ülkedeki siyasal gruplar arasındaki çatışmalar ve gruplar arasındaki ilişkiler, bu süreçte yayımlanan basın organlarının önemli oranda içeriğini oluşturmuştur. Basın hem dönemin rejiminin korunması hususunda hem de rejime karşı olan çeşitli grupların muhalefet ederken başvurulan önemli bir propaganda aracı olmuştur. Basının bu süreçte öncelikli olarak salt siyasal amaçlar doğrultusunda başvurulan bir mecra olması, dönemin siyasal gelişmelerinin anlaşılmasında basına önemli bir arşiv olma özelliği sağlamaktadır. Muhalif grupların artan siyasal ve basın faaliyetleri dönemin monarşi rejimi için ciddi bir tehlike arz etmeye başlamış ve artan muhalefetin önünü kesmek için çok geçmeden 1954'te Zahir Şah'ın çıkardığı kararname ile siyasal faaliyetlere ve basına yasaklamalar getirilmiştir (İsmetullahi, 2003: 103).

Afganistan tarihi açısından önemli siyasal gelişmelerin yaşandığı 1950-1954 yılları arasında Afganistan'da basın alanındaki faaliyetleri incelendiğinde rejim taraftarı ve rejime muhalefet edenlerin yayın faaliyetleri şeklinde iki gruptan söz etmek mümkündür. Dönemin rejiminin önde gelen yayın organlarının başında Radyo Kabil ve Enis gazetesi gelmektedir. Her iki yayın organı da dönemin rejiminin resmi yayınları olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca dönemin rejiminin kontrolünde olan diğer yayın organlarını da Afgan Voles, Saba, Peyam'e Emruz ve Ayine gazeteleri şeklinde sıralamak mümkündür. Muhalif grupların yayın organlarının başında ise, Neda'ye Halk, Vatan ve Engar gazeteleri gelmektedir (Ergendavi, 2001: 69).

Neda'ye Halk gazetesi 1950'de basın faaliyetlerinin önünü açan yasanın ardında yayınlanmaya başlayan sol eğilimli bir gazetedir. Abdurrahman Mahmudi'nin sahibi olduğu gazetenin genel yayın yönetmenliğini ise Abdulhamid Mubariz yapmıştır (Ergendavi, 2001: 69-70). Gazetenin sahibi olan Mahmudi aynı dönem Afganistan meclisinde de seçilmiştir. Mahmudi siyasal faaliyetlerinin etkisiyle Neda'ye Halk'ın etrafında birleşen isimlerle birlikte Halk Partisi'ni kurmuş ve Neda'ye Halk gazetesi ise partinin yayın organı olma işlevini yürütmeye başlamıştır (Naderi, 2020). Dönemin muhalif grupları tarafından yayınlanan bir diğer gazete ise Cerideyi Vatan'dır. Vatan gazetesi 1950'de Mir

Gholam Muhammed Ghubar tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Vatan'ın genel yayın yönetmenliğini ilk sayıda Mir Gholam Muhammed Ghubar üstlenmiş, daha sonra Ali Muhamed Khurush yapmıştır. Gazetenin 7. sayısından sonra ise genel yayın yönetmenliği görevini dönemin önde gelen tarihçilerinden olan Mir Muhammed Sıddık Ferheng üstlenmiştir. Afganistan meclisinde milletvekilliği görevini yürüten Mir Gholam Muhammed Ghubar, Vatan gazetesini ağırlıklı olarak meclisteki faaliyetlerini duyurmak ve propagandasını yapmak için kullanmıştır. Çok geçmeden Mir Gholam Muhammed Ghubar da sahibi olduğu gazeteyi sosyal demokrat bir çizgi benimseyen Vatan Partisi'ne dönüştürmüştür (Davidov, 2000: 120-121).

Dönemin önemli bir başka gazetesi Engar gazetesidir. 1951'de yayımlanmaya başlayan Engar, sol eğilimli bir gazetedir. Engar gazetesi yayımlandığı dönemde Azerekhsh ismiyle de tanınmıştır. Engar'da Mir Muhammed Gulam Muhammed Gubar, Abdurrahman Mahmudi, Nur Muhammed Terreki, Ahmed Ali Kehzad, Abdurrauf Bineva, Gulpaça Ulfet gibi yazar ve tarihçilerin yazılarına yer verilmiştir. 1947'de örgütlenen ve 1950'de siyasi bir parti olarak faaliyetlerini sürdüren "Uyanık Gençler Partisi"ne mensup isimler tarafından çıkarılan Engar, partinin yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. Partinin kurucularından Feyiz Muhammed Engar'ın yayın hayatına kazandırdığı Engar, dönemin Şahlık rejimini sert ifadelerle eleştirdiği ve sosyalist propaganda yaptığı gerekçesi ile yayımlandıktan kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Engar'ın yayınlarına son verilmesinin üzerine parti üyeleri tarafından Voles gazetesi ismiyle gazete çıkarılmaya devam edilse de bu gazete de kısa bir süre sonra kapatılmıştır (Davidov, 2000: 115-124).

Siyasal faaliyetlerin ve basın önünü açan yasa 1954'te feshedilince dönemin basın-yayın organlarının sahiplerinin aynı zamanda etkili siyasi isimler olması alınan bu kararın büyük tepki ile karşılanmasına yol açmıştır. Dönemin milletvekillerinin ve siyasi parti liderlerinin eleştirilerine yol açan fesih kararı karşısında Zahir Şah, yeni düzenlemeler için adımlar atmaya başlamıştır. 1964 yılında yapılan düzenlemeler ile "siyasi partiler ve özgür basın" kanunu çıkarılmıştır. Böylelikle basın faaliyetleri yeniden hız kazanmıştır. 1964'te yapılan düzenleme neticesinde yayın hayatına başlayan gazeteler incelendiğinde tıpkı 1950-1954 yılları arasındakine benzer bir tablo ile karşılaşmaktadır. Bu süreçte çıkarılan gazeteler de siyasal örgütlerin birer propaganda aracı olarak kullanılmaya devam etmiştir (İsmetullahi, 2003: 150). Zahir Şah döneminde gazetecilik eğitimi almaları için yurtdışına ilk kez öğrenci gönderilmiştir. Ayrıca ilk kez gazetecilik alanında eğitim veren gazetecilik bölümü de Kabil Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak eğitimlere başlamıştır (İsmetullahi, 2003: 137).

1965-1971'e kadar ki süreçte devletin kontrolü dışında özel olarak 31 gazete yayın hayatına kazandırılmıştır. Bu gazetelerin 7 tanesi dönemin siyasi partilerinin yayın organı olarak çıkarılmıştır. Bu gazeteler Halk, Perçem, Musavat,

Sedaye Evvam, Şuleyi Cavid, Afgane Millet ve İttihade Milli gazeteleridir (Keshkeki, 1996: 190).

Vahdet gazetesi, şair ve yazar olan Halilullah Halili tarafından yayın hayatına kazandırılmıştır. Halilullah Halili, Zahir Şah'ın reform girişimlerine muhalefet etmiş ve Ulusal Cephe (Cephe-yi Milli) adından siyasi bir parti kurmuştur. Vahdet gazetesi, Ulusal Cephe Partisi ile özdeşleştirilmiş ve partinin ideolojisi doğrultusunda içeriklere yer verilerek yayımlanmaya devam etmiştir. Haftada bir yayımlanan Kabil'de yayımlanan Vahdet, Kabil'e yakın illere de ulaştırılmıştır. Vahdet'in yayınları incelendiğinde haftalık haberlerle birlikte İslami içeriklere sahip makalelere yer verildiği görülmektedir (Salahshoor, 2013: 43).

İslami fikirlerin aktarıcılığını yapan yayın organlarının yanında Mao³ fikirlerin yansıtıcısı olmasıyla dikkat çeken gazete ise Şuleyi Cavid gazetesidir. Abdurrahim Mahmudi 1964'te Yeni Demokratik Parti'sini (Hizbi Demokratike Novin) kurmuş ve Mao ideolojisiyle ülkede yaymak için çeşitli faaliyetlere başlamıştır. Parti içerisindeki fikir ayrılıkları sebebiyle Yeni Demokratik Parti'den ayrılan isimlerin bir kısmı Demokratik Halk Partisi'ne geçerken bir kısmı ise Yeni Demokratik Parti'nin adını Gelişmiş Gençler Örgütü (Sazmane Cevanane Mutarakki) olarak değiştirmişlerdir. Ardından ise örgütün faaliyetlerinin duyurumunu ve propagandasını yapmak için Şuleyi Cavid gazetesini yayımlamaya başlamışlardır. Şuleyi Cavid'ye yer verilen yazılarda halkın inançları, örf ve adetlerine dikkat edilmeksizin radikal bir biçimde Mao ideolojisinin propagandasının yapılması hem halk tarafından tepki toplamış hem de dönemin rejiminin hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. Bu sebepler dolayısıyla Şuleyi Cavid çok geçmeden yayınlarına son verilmiştir (Ferheng, 1988: 496-497; Tanin, 2006: 133).

Dönemin etnik milliyetçi olarak ifade edilebilecek yayınları arasında ise Afgane Millet gazetesi gelmektedir. 1966'nın Mart ayında Ghulam Muhammed Ferhad tarafından kurulan Afgan Sosyal Demokrat Partisi (Hizbe Afgane Sosyal Demokrat) kurulduktan sonra yayın hayatına başlayan Afgan Millet gazetesi dönemin diğer gazeteleri gibi siyasi bir örgütün yayın organı görevini yerine getirmiştir. "Büyük Afganistan" sloganı ile yayımlanan gazetede etnik milliyetçi söylemler ön plana çıkarılmıştır. Gazetenin daha sonraki yayınlarında ise komünizm düşüncesine dayanan slogan ve görüşlere yer verilmiştir. Dönemin önde gelen diğer gazeteleri ise Perçem ve Halk gazeteleridir. Demokratik Halk Partisi'nin kurucusu olan Nur Muhammed Taraki tarafından 10 Nisan 1966 tarihinde çıkarılan Halk gazetesinin genel yayın yönetmenliğini Berek Shefi üstlenmiştir. Gazetenin adı

³ Adını Mao Zedong'dan alan, Uzak Doğu toplumlarına has bir Marksizm'in pratiği şeklinde ifade edilebilen Maoizm/Maoçuluk, işçi sınıfı "enternasyonalizmi" ile sosyalist devrime giden yolu aralamaya çalışırken, aynı zamanda, dünyanın en kalabalık ülkesinin proletaryasının "refahını" gözetmek arasındaki çatışmaya yönelik bir "çözüm arayışı" şeklinde nitelendirilmiştir. Maoçu fikirlerin asgari programlarında ise, bağımsızlığın sağlanması ve feodalizmin tasfiyesi vardır (Bottomore, 2005: 399-402; Short, 2009: 562-563)

ve içeriği konusunda yaşanan fikir ayrılıkları Demokratik Halk Partisi'nin bölünmesine neden olmuştur. Demokratik Halk Partisi'nden ayrılan Babrek Karmel 1968'de Perçem adını verdiği gazeteyi yayın hayatına kazandırmış ve böylelikle Demokratik Halk Partisi'nin Halk fraksiyonu (Halki) ve Perçem fraksiyonları (Perçemi) basında ve siyasette etkinlik göstermeye başlamışlardır (Tenvir, 2000: 141-143).

Hem Halk gazetesi hem de Perçem gazetesi sıklıkla Sovyetler Birliği'nin haberlerine ve komünist düşünceye dayanan içeriklere yer vermişlerdir. Proletarya, sosyal adalet ve eşitlik konularına ilişkin pek çok yazı Afganistan'daki yerel dillere çevrilerek her iki gazetede de yer verilmiştir. 1978'e gelindiğinde Halk fraksiyonu darbe ile ülkede iktidara sahip olurken, 1979'da ise Perçem fraksiyonundan Babrek Karmel, Sovyetler Birliği'nin desteği ile iktidara getirilmiş ve böylelikle 1979'da Afganistan Sovyetler Birliği'nin işgaline uğratılmıştır (Aheng, 2010: 3-16).

Tablo 2: Zahir Khan Döneminde Yayımlanan Gazeteler

Gazete	Yayın Yönetmeni	Yayın Yeri	Yayın Yılı
Engar	Feyiz Muhammed Engar	Kabil	1950
Neda'ye Halk	Abdurrahman Mahmudi	Kabil	1950
Vatan	Mir Gulam Muhammed Gubar	Kabil	1950
Nilab	Muhammed Firuz	Kabil	1951
Voles (Merdom)	Gulepaça Ulfet	Kabil	1950
Ayine	Gulam Habib Nevabi	Kabil	1950
Etum	Muhammed Rahim Seyda	Meymene	1950
Pamir	-	Kabil	1951
Seda'ye Millet	-	Herat	1950
Peyam'e Afgan	-	Kendahar	1950
Elif Ba	-	Kendahar	1951
Jovendun	Muhammed Haşim Miyundoval	-	1947
Halk	Nur Muhammed Taraki	Kabil	1966
Perçem	Babrek Karmel	Kabil	1968
Afgane Millet	Ghulam Muhammed Ferhad	Kabil	1966
Şuleyi Cavid	Abdurrahim Mahmudi Hadi Mahmudi	Kabil	1964
Vahdet	Halilullah Halili	Kabil	1964
Meyrmen (Khanım)	Muesseseye Nesvan tarafından yayımlanmıştır	Kabil	1964
Vejmeh	Puand Abdülşekur Reşad	Kabil	1966
Peyame Vicdan	Abdulrauf Turkmeni	Kabil	1966
Voles	Gulam Muhiyuddin Tefviz	Kabil	1965
Musavat	Puand Abdurrahim El'am Abdulgani Miyvendi	Kabil	1967
Marifet	Gulam Masum Ihlas	Kabil	1967
Ehteadiyeye Beglan	-	Beglan	1965
Peyame Emruz	Gulam Nebi Khatir	-	1965
Edeb	Habibul Rahman Haleh Abdurrahim El'am Abdulresul Rehin	Kabil	1964
Karvan	Abdulhak Vale	Kabil	1969
İttihade Milli	Abdulkhakim Mojde Abdulhak Nasiri	Kabil	1970
Afgan Voles	Musa'ir Sadık Abdulkeyyum Abdurrahimzi	Kabil	1970
Perçem	Suleyman Layık Mir Ekber Heyber	Kabil	1968
Pervane	-	-	1969
Pekdikar	Şahzeman Ostangzei	-	1969
Tercüman	Ali Asger Beşir	Kabil	1969
Cebheye Milli	Barek Şefii	Kabil	1969
Hayber	Muhibbulrahman Husa	Kabil	1969
Ruzgar	Yusuf Ferend	Kabil	1970
Seba	Gulamnebi Khatir	Kabil	1969
Sedaye Evvam	Abdurrahim Ferzan Muhammed Arif Kheyfi	Kabil	1964
Komek	Muhammed Yakup Komek	Kabil	1964
Geyiz	Menaculdin Geyiz Abdulselim Kurbanı	Kabil	1964
Hedef	Abdurrahim Mehreban	Kabil	1964
Verange	Gerdiz Kültür Müdürlüğü tarafından yayımlanmıştır	Gerdiz	1963
Ker'eni	Ziraat Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır	Kabil	1965
Lemer	Muhammed Zahir Süddik Beşir Ahmed Nesri	Kabil	1966
Afganistan Coğrafye	Abdul'ey Habibi Kabil Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	Kabil	1966

	yayımdır		
Sayns	Kabil Üniversitesi yayınıdır	Kabil	1966
Şer'iyat	Enayetullah Şehrani	Kabil	1967
Geza	Adalet Bakanlığı yayınıdır	Kabil	1963
Kabil Times	Seyyid Şefi Rahil	Kabil	1963
Hivad	Emin Afganpur Zolmi İvad	-	1953
Seturi	-	Meymene	1953
Sirreh Miyaşed (Hilale Ahmar)	-	-	1958
Afganistan Bank	-	Kabil	-
Peyame Hak	Eminullah Alim Sekhidad Fayiz Mevlevi Beşar	-	1963
Talim u Terbiyet	-	-	1954
El Fellah	Abdul Ehed Eşreti	Kabil	1955
Aryana	Selahuddin Selçuki Ali Rezevi	-	1962
Re'na	-	Kabil	1958
Şuri	-	Kabil	1957

Kaynak: (İsmetullahi, 2003: 355-362).

Rejim Değişikliğinin Basın Faaliyetlerine Etkileri: Davut Khan Dönemi

1950'de Ulusal Demokratik Parti'yi (Hizbi Demokratike Milli) kurarak siyasi faaliyetlere başlayan Serdar Muhammed Davut Khan (Muhammed Zahir Şah'ın kuzeni) 1964'ten sonra Cumhuriyet rejimi isteğini açıkça dile getirmeye başlamıştır. 1973'te ise Muhammed Zahir Şah'ın İtalya'da olduğu dönemde sol grupların da desteğini alarak darbe ile ülke yönetimini ele geçirmiş ve Temmuz 1973'te Cumhuriyet rejiminin kurulduğunu ilan etmiştir. Böylelikle Serdar Muhammed Davut Khan Afganistan'ın ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Davut Khan gerçekleştirdiği rejim değişikliğini "Beyaz Devrim" olarak ifade etmiştir. Rejim değişikliğinden önce siyasal tercihlerin ve düşünce özgürlüğünün önemine, demokratikleşmenin gerekliliğine sürekli olarak vurgu yapan Davut Khan, rejim değişikliğinin ardından söylemlerinin tam aksi bir yol izlemiş ve Cumhurbaşkanı olmanın yanında Milli Savunma, Dışişleri bakanlığı ve başbakanlık görevlerini de aynı anda üstelenerek tüm yetkileri kendisinde toplamıştır (Naderi, 2020).

Davut Khan ülke yönetimindeki gücünü arttırdıktan sonra önce İslami grupların siyasi faaliyetlerinin önünü kesmiş ve önde gelen liderlerini çeşitli nedenlerle hapsedmiştir. Ardından ise ülke yönetimini ele geçirirken ittifak kurduğu sol gruplara karşı baskılar uygulamaya başlamıştır. Hatta sol grupların başında gelen Demokratik Halk Partisi üyelerinin Halk ve Perçem fraksiyonları bu baskılar karşısında 1977'de birleşme kararı almışlardır. Sovyetler Birliği'nin desteğini alan sol gruplar faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. 1978'de ise Sovyetlerin desteği ile askeri bir darbe neticesinde Davut Khan öldürülmüş ve Komünist rejim ilan edilmiştir (İsmetullahi, 2003: 150-151).

Davut Khan döneminde basın alanında önemli ilkler yaşanmış olsa da iktidara gelmeden önce dile getirdiği özgür düşünce ve demokratik değerlere ilişkin söylemler basın faaliyetlerinin geliştirilmesi konusunda belirleyici olmamıştır. Aksine ülke içerisindeki farklı fikirlerin her ortamda açıkça dile getirilmesinin ulusal çıkarları olumsuz yönde etkilediği gerekçesiyle fikri faaliyetlerin devletin denetiminde olması gerektiği ileri sürülerek ifade özgürlüğü kısıtlanmaya başlanmıştır. Söz konusu görüşlerini 1977'de Afganistan'ın geleneksel meclisinin de onayladığı yeni anayasa ile pratiğe dökmüştür. Oluşturulan yeni anayasaya göre tüm iletişim

araçlarının kontrolünü devlet sağlayacaktır. Böylelikle devletin kontrolünde olmayan fikir faaliyetleri anayasayı ihlal etmek şeklinde değerlendirilmiştir. Anayasadaki değişiklik ile ülkedeki basın yayın organları devletleştirilmiş ve basının hükümetin faaliyetlerini eleştiremeyeceği bir süreç söz konusu olmuştur (Keshkeki, 1996: 190).

Davut Khan döneminde radyo yayınlarında teknik olarak önemli gelişmeler yaşanmıştır. Emanullah Khan döneminde yayına başlayan Kabil Radyosu bu dönemde tam gün yayın yapmaya başlamıştır. Bir diğer gelişme ise televizyon konusundadır. Afganistan halkı televizyon ile ilk kez Davut Khan döneminde tanışmıştır. 1978’de ilk deneme yayınları yapılmaya başlandığı televizyon yayınları çok geçmeden günde 1’er saat düzenli olarak yapılmıştır. Radyo ve televizyon kanallarının denetimi ise Kültür ve Basın-Yayın Bakanlığı’nın denetiminde olan Afganistan Radyo Televizyon Kurumu’na verilmiştir. Davut Khan döneminde radyo yayınlarında sıklıkla Davut Khan’ın icraatlarına ve devletin faaliyetlerine yer verilmiştir. Ayrıca Hint ve Afgan müziği programlarına ve çocuklara yönelik masal programlarına da yer verilmiştir (Gubar, 1973; Tenvir, 2000: 239-240).

Yazılı basındaki gelişmelere bakıldığında, ulusal anlamda yayın yapan basın organlarının sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Nadir Khan döneminde devletin yayın organı haline gelen Enis gazetesi günlük olarak basılmaya devam etmiştir (Huseyinzade, 1998: 6-15). Dönemin önde gelen bir diğer gazetesi ise Burhan gazetesidir. Davut Khan’ın iktidarı döneminde yayımlanmaya başlayan Burhan, haftada bir aralıklarla yayımlanmıştır. Davut Khan’ın kendi faaliyetlerinin duyurusunu yapmak için haftada bir yayımlanmaya başladığı yerel gazetelerin sayısı giderek artmaya başlamıştır.

Bu gazeteler yerel basın organları olmalarına rağmen merkezi hükümetin icraatlarına yoğun olarak yer vermiş ve merkezi hükümetin propaganda aracı olarak kullanılmışlardır. Dönemin yerel basınında ön plana çıkan gazeteler arasında Cumhuriyet, Kunduz, Faryap, Ruznameye Dide, Heftenameye Sistan, Heftenameye Atefe, Mecelleye Avaz, Manameye Bekhan ve Bedan, Mananmeye Felklur, Fesnameye Belkh, Fesnameye Rahnemayi, Fesnameye Kabil, Fesnameye Kendahar ve Cerideye İlmend gelmektedir. Davut Khan döneminde ayrıca ilk kez Peştuca ve Farsça’nın dışında yerel dillerde yazılan haber ve yazılara bu gazetelerde yer verilmeye başlanmıştır. Kabil Times ise 1963’te yayımlanmaya başlayan ilk İngilizce gazetedir (Naderi, 2020).

Demokratik Halk Cumhuriyeti Dönemi’nde Basın

Ordu üzerinde diğer pek çok alanda nüfuz sahibi olan Demokratik Halk Partisi Nisan 1978’de Davut Khan yönetimine darbe ile son vermiş ve Demokratik Halk Partisi dönemini başlatmıştır. Askeri kanadın Halk fraksiyonuna yakın olması ve desteklemesiyle hükümeti kurma yetkisi Halk tarafına verilmiş ve Perçem ekibi saf dışı bırakılmıştır.

Halk fraksiyonu iktidara geldiği günden itibaren radikal bir sol propaganda sürdürerek halkın tepkisini toplamıştır. Dönemin radyo ve televizyon yayınlarında Sovyetler Birliği’ni öven, program ve haberlere yer verilmiştir. Gelenek ve değerleri dışlayan politikalara karşı halk ayaklanmaya başlamış ve kısa sürede bu ayaklanmalar şiddet ile bastırılmıştır. Tüm siyasi faaliyetler yasaklanmış ve Demokratik Halk Partisi ülkenin tek partisi olarak varlığını devam ettirmiştir. İktidardaki sol grubun liderleri arasında çıkan rekabet artarken ve halkın yönetime karşı duyduğu hoşnutsuzluklar da giderek şiddetlenmiştir. Giderek artan halk ayaklanmalarının ardından Afganistan ordusuna mensup çok sayıda asker İslamcı grupların safına geçmeye başlamıştır (Gubar, 1973: 270-271).

Siyasal faaliyetlerin “anayasa ihlali” sayıldığı bu dönemde Afganistan basını da tamamen devletin tekelinde olmuştur. Sovyetler Birliği’nin teknik destekleri ile radyo yayınları günde 16 saate çıkarılmış ve Sovyet vericileri ile radyo yayınları ülke geneline yayılmıştır. Ülkenin tek televizyon kanalı olan devlet televizyonunun yayınları ise günde 6 saat yayın yapmaya başlamıştır. Ayrıca her il yerel televizyon vericileri kurulmuş ve Kabil’den yapılan yayınların diğer şehirlere ulaştırılması mümkün hale gelmiştir (Ferheng, 1988: 933; Salahshoor, 2013: 56).

Basın organlarının kontrolünün devletin elinde olması ve yayın içeriklerine duyulan güvensizlik halkı BBC, Amerikan Sesi ve DW gibi yabancı ülke radyolarını dinlemeye sevk etmiştir. Bu dönemde kontrolünün yine devletin elinde olduğu birçok yeni gazete de yayımlanmaya başlamıştır. Yayımlanan bu gazetelerin hemen hepsinde merkezi yönetimin ve Komünizmin propagandası yapılmıştır. Hakikate İnkılabı Sevr gazetesi bu gazetelerin başında gelmektedir. Günlük olarak yayımlanan Hakikate İnkılabı Sevr gazetesi Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti’nin haber bülteni şeklindeki içerikten mütevellittir (Aheng, 2010: 3-16).

Haftada bir yayımlanan Milliyethaye Berader gazetesi ise Afganistan’da yaşayan etnik grupların dillerine çevrilen haber ve makalelere yer vermesiyle dönemin önemli yayınları arasındadır. 1978’de Kültür Bakanlığı bünyesinde kurulan Emir Alishir Nevayi Kültür Birliği bünyesinde ise Yıldız ve Güreş dergileri yayımlanmaya başlanmıştır. Türkmençe ve Özbekçe yayın yapan Yıldız, daha sonra tamamen Özbekçe dilinde yayınlarına devam etmiştir. Güreş ise tamamen Türkmençe yayınlar ile aylık olarak neşredilmiştir. Cerideyi Kar, Dehgan, Hakikate Serbaz gibi gazeteler de dönemin günlük olarak neşredilen yayınları arasındadır (Salahshoor, 2013: 57).

Sovyet İşgali Dönemi’nde Basın

Demokratik Halk Partisi döneminde iktidardaki sol grup liderleri arasındaki rekabette Nur Muhammed Taraki Sovyetler Birliği’nin desteği ile iktidarını korurken, Hafizullah Emin ise orduya nüfuz ederek gücünü arttırmaya başlamıştır. 1979’da ise gizli bir askeri darbe ile Nur

Muhammed Taraki'nin yerine Hafızullah Emin kendisini Cumhurbaşkanı ve Başbakan olarak ilan etmiştir. Hafızullah Emin'in başına geçtiği hükümete karşı halk ayaklanmasının giderek artması, İslamcı grupların güç kazanmaya başlaması dönemin rejiminin hamisi olan Sovyetleri tedirgin etmeye başlamıştır. Ülkede giderek yayılan direniş hareketinin önünü kesmek için Hafızullah Emin'in de desteği ile Sovyetler Ekim 1979'da Afganistan'ın birçok bölgesine operasyonlar düzenlenmiş ve Sovyet askerleri konuşlanmışlardır. Dönemin hükümeti olan Demokratik Halk Partisi'nin Halk fraksiyonun direnişçi gruplar konusunda Pakistan ve Arap ülkeleri ile gerçekleştirdiği görüşmelere Sovyetler Birliği'nin tepkisini çekmiş ve kısa süre sonra Hafızullah Emin'i öldürülerek yerine Halk fraksiyonuna karşı Perçem fraksiyonunun temsilcisi Babrak Karmel getirilerek Afganistan'da Sovyetler Birliği işgali resmen başlamıştır (Gubar, 1973: 225-230).

Sovyet işgalinin devam ettiği 1979-1989 yılları arasında Afganistan'da basın alanındaki faaliyetler incelendiğinde herhangi bir yeniliğin söz konusu olmadığı görülmektedir. Sovyet işgali döneminde Halk fraksiyonunun iktidarı döneminde yayımlanmaya başlayan Hakikate İnkılabe Sevr gazetesinin yayınlarına son verilmiştir. Bu dönemde yayın hayatına başlayan Cevanane Emruz ve Sabaon adındaki iki kültür dergisi ön plana çıkmaktadır. Cevanane Emruz gençlere hitap eden içerikler ile okuyucuya sunulurken, Sabaon ise ağırlıklı olarak kültür ve edebiyat konularının yer verildiği yetişkinlere hitap eden içeriği ile yayınlarını sürdürmüştür. Cevanane Emruz'da ise Sovyet ve Hint artistlere dair haberlerin sıklıkla yer verildiği magazin dergisi niteliği taşımıştır (Salahshoor, 2013: 60).

Basının bu dönemde rejimin icraat ve faaliyetlerinin yer verildiği basın organları ve direnişçiler tarafından sürdürülen basın faaliyetleri şeklinde iki kutup halinde konumlanmıştır. Rejime ait yayın organları Afganistan'daki Sovyet işgalini meşrulaştırmak için çeşitli propaganda görevleri üstlenirken, Pakistan'da konuşlanan direnişçi gruplara ait yayın organları ise Afgan halkını direnişe teşvik etmek ve kendi faaliyet ve görüşlerinin propagandasını yapmak için kullanılmışlardır. Pakistan'da faaliyetlerini sürdüren direnişçi gruplar haftalık ve aylık olarak çeşitli dergiler ve bültenler yayımlarken aynı zamanda Pakistan'ın kendilerine tahsis ettiği radyo kanalları aracılığıyla da basın faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Merkezi yönetim ise Sovyetler Birliği'nin uydusu aracılığı ile televizyon ve radyo yayınlarını ülke geneline yaymaya devam etmiştir. Gerçekleştirilen televizyon ve radyo yayınlarında yoğun olarak rejimin faaliyetlerinin ve Sovyetlerin askeri başarılarının yer verildiği haberler ve Sovyet propagandasının yapıldığı filmler aktarılmıştır. Ayrıca direnişçilerin faaliyetlerinin sonuçsuz kalacağı görüşü ön plana çıkarılarak, halkın direnişçilere desteğinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Feheng, 1988: 944; Salahshoor, 2013: 59-61).

İşgal Sonrası Dönemden Taliban Rejimine: Basın Faaliyetleri

Nisan 1985'te Sovyetlerin başına geçen Mihail Gorbaçov'un Afganistan'dan çekilme yönündeki görüşlerinin gündeme gelmesinin ardından Babrak Karmel'in ülkedeki direnişçi

gruplara karşı tutumu değişmeye başlamıştır. Karmel Sovyetler ile gerçekleştirdiği görüşmelerin ardından "ulusal barış"tan söz etmeye başlamış ve direnişçileri ise "küskün kardeşler" şeklinde tanımlamıştır. Karmel'in bu adımları sonuç vermemiş ve direnişçiler faaliyetlerine devam etmişlerdir. Moskova yönetimi bu durumu değiştirmek için bu kez Karmel'in yerine Demokratik Halk Partisi mensuplarından olan Karmel'e nisbeten halkın nezdinde daha olumlu bir imaja sahip olan istihbarat başkanlığı yapan Dr. Necibullah'ı partinin başına getirmiştir. 1987'de ise Afganistan'ın geleneksel meclisinin kararıyla Necibullah devlet başkanı olmuştur. Dr. Necibullah 1987-1992 yılları arasında iktidarda kaldığı süre boyunca Sovyetlerin lanse ettiği "ulusal barış" politikasını sürdürmüştür (Salahshoor, 2013: 61).

Necibullah Hükümeti döneminde basın faaliyetlerinde ciddi bir değişiklik olmamakla birlikte bu dönemde yayımlanan dergi ve gazetelerde mizah konularına yer verilmeye başlanmıştır. Söz konusu mizah da yine siyasal içerikli mesajlar verme gayesinde olmuştur. Yine bu süreçte rejim tarafından ülkenin resmi televizyon kanalında İslami direniş aleyhine yer verilen habere sinema filmleri de eklenmiştir. Özellikle Sabori Serbaz (Asker Sabor) filminde rejime bağlı askerin vatansever olduğu görüşünün ön plana çıkarıldığı buna karşın direnişçi grupların faaliyetlerinin ise ülkeye zarar verdiği teması işlenmiştir. Dönemin gazetelerinin birinci sayfalarının üst köşesinde ise daima Necibullah'tan alıntılar yapılarak yer verilmiştir. Direnişçi grupların yayın faaliyetleri incelendiğinde dönemin rejiminden farklı bir iletişim stratejisi izledikleri görülmektedir. Direnişçiler rejime karşı düzenledikleri operasyonlardan "başarılı" sonuçlar elde ettikleri görüntüleri çoğaltarak kamuoyuna aktarmışlardır. Direnişçi gruplar yayımladıkları gazete ve dergilerde rejimin direnişçilere yönelik işkence görüntüleri ve belgeleri sıklıkla yer verilirken Necibullah Hükümetinin "ulusal barış" söylemleri ise karikatürize edilerek Necibullah'ın "Rus kölesi" olduğu iddiaları savunulmuştur. İslami direnişçiler karşısında 1992'ye kadar iktidarda kalan Necibullah Hükümeti, General Abdurraşid Dostum'un önde gelen direnişçi isimlerden Ahmet Şah Mesud ile kurduğu işbirliği neticesinde gerçekleştirilen askeri darbe ile son bulmuştur. Ülke yönetimini ele geçiren İslami gruplar arasında bu süreçle birlikte iktidar mücadelesi başlamıştır (Salahshoor, 2013: 63-64).

Komünist rejimin yıkılmasının ardından direnişçi gruplar arasında başlayan mücadele basın faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiş ve bu süreçte Kabil'de herhangi bir basın faaliyeti söz konusu olmamıştır. Pakistan'ın direnişçi gruplara sağladığı radyo yayını da durdurulmuştur. Ülkenin kuzeyinde otorite kuran grupların çıkardığı Nedaye İslam ve Cünbesh gazeteleri bu süreçte yayımlanan basın organlarındandır. Ayrıca Esedullah Velvalici yönetiminde yayımlanan Endişe dergisi ise bu dönemde çıkarılan ilk özel düşünce dergisidir. 1994'te çeşitli bölgelerde otoritesini sağlamaya başlayan Taliban dönemiyle birlikte ise ülke içerisindeki tüm basın-yayın faaliyetleri denetim altına alınmıştır.

SONUÇ

Afganistan’da basın tarihsel gelişimi incelendiğinde basının doğuşunda iki önemli isim ön plana çıkmaktadır. Söz konusu isimler, Osmanlı topraklarında eğitim alan ve daha sonra Afganistan’a dönerek çeşitli fikir akımlarını başlatan Seyyid Cemâleddin Efgani ve Mahmut Terzi’dir. Mahmut Terzi, Sırac’ul Akhbar ve Sırac’ul Etfal gibi Afganistan’da basının temellerini oluşturan yayınlar neşretmiştir. Terzi’nin yayıncılık faaliyetlerine tıpkı Cemalüddin Afgani’nin faaliyetleri gibi sömürgeci İngiliz karşıtlığı nedeniyle son verilmiştir.

Afganistan’da fikir hareketleri ve doğrudan ilişkili olduğu basın faaliyetleri, monarşi yönetimlerinde İngiliz etkisinde baskı altında tutulurken, Emanullah Khan dönemiyle birlikte bağımsızlık kazanılmış ve bunun etkileri basın alanında da kendini göstermiştir. İlk anayasanın hazırlanmasının ardından yeni gazeteler yayın hayatına kazandırılmış ve basın alanında kısmi de olsa bir özgürleşme görülmeye başlamıştır. Emanullah Khan döneminde Muhiyuldin Enis, gazetecilik alanında ön plana çıkan bir isimdir. Muhiyuldin Enis Afganistan’da ilk özel gazete olan Enis gazetesini yayımlatmaya başlamış, daha sonraki süreçte de çeşitli gazetelerin yayınlanmasında önemli roller üstlenmiştir. Daha sonra iktidara gelen Nadir Khan döneminde de basın alanında benzer sınırlama ve sansürler devam ettirilmiştir.

1950’de çıkarılan basın-yayın yasası ile Afganistan’da basın tarihi açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Elliden fazla yeni gazete ve dergi bu süreçte yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde çıkarılan gazeteler incelendiğinde ağırlıklı olarak dönemin siyasal örgütlerinin resmi yayın organı oldukları görülmektedir. Davut Khan’ın 1973’te iktidara gelmesinin ardından basın organları yeniden devletin kontrolüne geçmiş ve 1978’de Sovyetlerin himayesinde kurulan komünist ideolojiye sahip rejim döneminde de basın alanındaki kısıtlamalar devam ettirilmiştir. Sovyet işgali süresince ise dönemin rejimi kendi propagandasını yapmak ve meşruluğunu sağlamak için basın organlarını kullanırken, direnişçi gruplar da Afganistan içinde ve Afganistan dışında kendi yayın organları aracılığıyla taşıdıkları ideolojiyi halka aktarmaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- Aheng, M. K. (2010). Mumeyyizad Khas ve Muhtevaye Şems'ul Nehar (Nukhostin Neshriyeye Afganistan). *Mecelleye Elmiye Daneshkedeye Journalism*, 3-16.
- Bass, A. (2001). *Journalism In Afghanistan: Getting Better But Still A Long Way To Go*. J. Source: <https://j-source.ca/article/journalism-in-afghanistan-getting-better-but-still-a-long-way-to-go/> adresinden alındı
- Bottomore, T. (2005). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davidov, A. D. (2000). *Afganistan: Mesayele Ceng ve Sulh*. (A. Ariyanfer, Çev.) Pişaver: Bitā.
- Doletabadi, B. A. (1992). *Shenasnameye Ezab ve Ceryanate Siyasi Afganistan*. Kum : İrfan .
- Ensari, F. (2002). *Tevvulate Siyasi ve İctimaiye Afganistan (1880-1933)*. Tahran : İntişarate Vezarete Umure Kharici .
- Ergendavi, A. (2001). *Tarikhe Shefayi Afganistan (1900-1992)*. Tahran.
- Ferhadi, R. (1977). *Mecmuaye Megalat Mehmude Terzi Der Sırac'ul Ekhbare Afganiye 1290-1297*. Kabil : Beheggi .
- Ferheng, M. S. (1988). *Afganistan Der Penç Gerne Akhir*. Pişaver : Ariyana.
- Gubar, M. G. (1973). *Afganistan Der Mesire Tarikh* (Cilt 2). Kabil: Neşre İnkılab.
- Hakbin, H. (2009). Afgan Modernleşmesin'de Mahmut Tarzi'nin Rolü ve Türkiye İle İlişkisi . *Afgan Modernleşmesin'de Mahmut Tarzi'nin Rolü ve Türkiye İle İlişkisi* . Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi .
- Hayri, A. (1990). Pejoeshi Peramuna Mefume Novine Azadi Ez Didgah Parsi Zebanane Afganistan. *Fesnameye Mutalaate Tarikhi* , 3-21.
- Huseyinzade, B. A. (1998). Enis ve Yarane U: Negayi Be Sheklgiriye Ruznameye Enis. *Fesnameye Dorre Deri*, 6-15.
- Huseyinzade, B. A. (2020, 06 03). *Bish Ez Sed u Si Sal Ruznamenigari Der Afganistan*. BBC Persian: bbc.com/persian/afghanistan/stroy/2007/05/070502 adresinden alındı
- İsmetullahi, M. H. (2003). *Nizame Metbuate Afganistan (Diruz, Emruz, Ferda)*. Tahran: Bikeran.
- Keshkeki, S. (1996). *Dehheye Ganune Esasi, Gafletzedegiye Afganha ve Forsettelebiye Rusha*. Pakistan: Merkeze Neshriyatiye Mivend.
- Naderi, P. (2020, 6 10). *Pehdayi Metbuat Der Afganistan*. www.partawnaderi.com: <http://www.partawnaderi.com/Cheegoonagirasana/2.html> adresinden alındı
- Nazimi, L. (1980). *Edebiyate Muasire Farsiye Deri Der Afganistan*. Kabil: Afganistan Kalni.
- Özkan, H., ve Rigiderakhshan, M. (2019). İran'da Basının Doğuşu ve Gazeteler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 975-994.
- Özmen, S. (2017). Bir Afgan Aydın Olan Mahmud Tarzi Han'ın Türk-Afgan İlişkilerine Etkileri . *Route Educational and Social Science Journal*, 33-42.
- Rehin, A. (2008). *Tarikhe Metbuate Afganistan* . Kabil: Şuraye Ferhengiye Afganistan.
- Salahshoor, K. (2013). 11 Eylül Sonrası Afganistan'da Basın Özgürlüğü: Kabil'de Medya Çalışanları İle Görgül Bir Araştırma . *11 Eylül Sonrası Afganistan'da Basın Özgürlüğü: Kabil'de Medya Çalışanları İle Görgül Bir Araştırma* . Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Seham, N. (1988). *Mahmud Terzi* (Cilt 1). Kabil: İntişarate Kometeye Dovletiyete Teb ve Neşr.
- Short, P. (2009). *Mao Zedung: Bir Yaşam*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınevi.
- Tanin, Z. (2006). *Afganistan Der Gerne Bistom*. Kabil.
- Tenvir, M. H. (2000). *Tarikhe ve Ruznamenegariye Afganistan*. Ahlend: Enstitüye Tegigat ve Bassaziye Afganistan .
- Toker, H. (2007). *Peştu Dili*. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Vezarete Adliye. (2003). *Gevanine Esasiye Afganistan*.

EXTENDED ABSTRACT

Afghanistan has been under the influence of different states in different periods of its history due to its geopolitical location. Afghanistan, which was attacked by the British in the first half of the 19th century, faced a second attack as a result of its neighbor Russia's beginning to see the British as a threat. In Afghanistan, where the British dominated for a long time, independence was achieved in 1919 with the struggle of Shah Amanullah Khan.

During the period from 1928 to 1973, the country was governed by the monarchy system in Afghanistan, where various popular uprisings and power changes were experienced. In 1973, Mohammed Davut Khan put an end to the monarchy regime and declared a Republic. In 1978, there was a coup against the political power first and then in 1979 the invasion of the Soviet Union. During the 10-year occupation, conflicts between the resistance groups in Afghanistan and the communist regime continued. Since 1994, the group that emerged as the Taliban has taken over 90 percent of Afghanistan. Following the attacks on the World Trade Center and Pentagon on September 11, 2001, international military operations were organized against the Taliban, and a provisional government was established in Afghanistan.

In Afghanistan, which has a political history of rapid changes, media activities have also been affected by the political processes in almost every period. Press activities led by Sayed Jamalodin Afghan and Mahmud Terzi started in the second half of the 19th century. In the previous period, this need was tried to be met with Persian newspapers published in India, which is in the British colony. The propaganda of the British in the newspapers continue to be published in India has been tried to legitimize their presence in the region. The first newspaper to be published in Afghanistan, as in many other countries, was under the control of the regime of the period, with a state enterprise.

In 1868, when Seyid Cemalüddin Afghani returned to Afghanistan, there was Mohammed Azam Khan, who came to power with the support of the British. Seyid Cemalüddin Afghani, who studied in other Ottoman cities, especially in Istanbul, was influenced by the Islamic thought movements that started in the Ottoman geography and when he returned to Afghanistan, he came to Kabul and carried out various activities. When Afghani returned to Kabul, he penetrated Mohammed Azam Khan's surroundings, influencing the young people in the palace and names close to Azam Khan. The Afghani, whose influence around the palace gradually increased, was later tried to be deported because he was engaged in political activities and working against the British. However, the decision taken after Emir Shirali Khan came to power was not implemented. Although the relations between Emir Shirali Khan and Sayed Jamalodin Afghan continued well in the first place, the Afghani was deported as a result of the pressure of the British. Afghani, who decided to publish a newspaper with the approval of Emir Shirali Khan during his stay in Afghanistan, thus started his journalism activities in Afghanistan. Shams'ul Nehar, which started to be published in Persian in 1873, was published in the state printing house. Shams'ul Nehar was used in the transfer of the developments in the palace to the public. There are various opinions regarding the publication process of the newspaper. It was stated that Emir Shirali Khan's proposal was given by Sayed Jamalodin Afghan and because the newspaper in question would contribute to the development of Afghanistan in social and cultural fields, the newspaper was approved for publication.

In this study, the historical development process of the press/newspapers that mediated the dissemination of political and cultural ideas that started in Afghanistan in the 19th century is discussed. While the newspapers published in Afghanistan were determined by the literature review, the political and social processes in which these newspapers were published were also emphasized. Because there was a direct relationship between the purpose of publishing newspapers and the political and cultural developments of the period. In this context, newspapers published in Afghanistan have been grouped among themselves, taking into account the period they were published.

Since the publication of the first newspaper in Afghanistan, a certain idea and purpose have been brought to the fore in almost every publication published. Journalism activities that started under the British colony continued under the control of the regime of the period after national independence was achieved. Although the press activities started to be liberalized after the first constitutional work prepared in the reign of Amanullah Khan, during the period when Nadir Khan (1929-1933) took office, press activities were banned again. After a period of ups and downs in terms of the press in which restrictions continued, media activities were revived with the "Press-Broadcasting and Political Parties" law enacted by the Afghanistan parliament in the 1950s. It is understood that most of the publications of the period in Afghanistan, especially after the aforementioned press-broadcasting law, were mass media tools used in the propaganda processes of political organizations. After 1950, there was a close relationship between political activities and press activities.

During the period when Zahir Khan was under the state administration, various liberalization and restrictions were applied in the field of the press. In the period of Davut Khan, which started in 1973, the press was completely taken under control and nationalized. During the communist regime that came to power in 1978 and the Soviet occupation, the restrictions on the press were continued, and this situation caused the anti-regime resistance groups to start various political and media activities both inside and outside Afghanistan. During the aforementioned period, newspapers published in Afghanistan were published as two opposite poles, and there was no legal regulation regarding the press. Conflicts between different ideological groups continued in the same way in the field of the press.

After the collapse of the communist regime, the struggle between the resistance groups negatively affected the activities of the press, and there was no press activity in Kabul during this period. Pakistan's radio broadcasting to resistance groups was also stopped. Nedaye Islam and Cünbesh newspapers published by the groups that established authority in the north of the country were among the media organs published during this period. Also, Endişe magazine, published in the Esedullah Velvalici method, was the first private thought journal published in this period. With the Taliban period, which started to gain its authority in various regions in 1994, all the press and broadcasting activities in the country were taken under control.